

Між духовними батьками.

Нарис

Антини Тонти.

Загуркали стільці. Гості повставали. Хто шептав молитву, а хто так перехрестився і виходив із-за стола, щоб подякувати господарю за поминальний обід. Хозяїн о. Петро й собі почав хрестити ся, але глянувши, що не всі чарки на столі порожні, промовив звернувши ся до гостей: „Панове! випийте-ж бо до сухого! Царство небесне покійнику!“ Майже всі знов потягли ся до стола. Отець Тома, сивий але ще міцний батько, узяв свою недопиту чарку і перехрестивши ся з почутем сказав: „Дай же Боже покійному о. Степану, щоб його звано було на сьвяту вечеру зо сьвятими, як не схотів він вечеряти сей раз з нами... та зі своїм зятем сиротою. Пером йому рідна земля, а посеред нас вічна пам'ять!...“ Усім пройшло по душі сумне вражінє від такої простої та щирої промови. Обгорнули душу важкі думи про хитке людське життя, про невеселу долю попа вдівця... Та думати і сумувати було ніколи, бо далі всі стали приступати до хозяїна з подякою за обід. Між иньшими і я подякував бідному вдівцеві та й на той раз примітив, що розкішні кучеряві коси його спадали на обличє штучно — ними він ховав від людей сердечню тугу, що виступила на його натовлених неспанням очах сльозами... Всі догадались, що треба перевести мову на веселійші речі... Приїзжий здалека брат покійної жінки хозяїна, о. Семен Іванович і його дружина — ще

зовсім не стара матушка — стали запрошати гостей у гостинну. Молодші пішли, а я та ще скількоро батюшок за-тримались у другій за їдальню кімнаті.

О. Миколай з Алексіївки, молодий, чорнявий, високий батько, продовжуючи свою розмову про часописі передплачувані ним на 1901 р. почав хвалити Скаррона, що додасться до „Вістника чужосторонньої літератури“ та розказувати деякі його гумористичні оповідання. Помаленьку всі стали прислухуватись до його безжурної розмови і навіть о. Мартирій, що за обідом із великим натхненєм викладав про чудеса явлені в життю і від могили балтського батька о. Теодосія Левицького, а тепер щось серйозне доказував хазяїнови та о. Томі, навіть, кажу, сурорій о. Мартирій наблизився до красномовного алексіївського попа. Від Скаррона перейшли на національних гумористів, на Руданського, Чехова, Дорошевича, а від Дорошевича звернули на політичні новини... Серйозних річей чіпати не хотілось, може ще й через те, що нутро вдоволене обідом більше потребувало сьміху для травлення... Хазяїн неначе не знав горя і лиш коли-не-коли по його обличчю, мов по чистому ставочку вітерець, пробігала журба і він тоді кидався то в їдальню, де на столі між колачачами горіла велика воскова сьвічка, а коло стола порядкувала ще зовсім не стара „хазяйка“, про яку чимало розголошено по селі брехні, а може й проклятої правди, — то в ті кімнати, де то вставав, то знов засажувався за поминальний сьбід запрошений з похорону хрещений мир, то в гостинну, де між иньшими гістьми учитель із дочкою монополістки*) передивлявся його ноти та певне згадував у розмові притуляну до куточка стареньку гітару, єдину власне пораду для него, вдівця...

Стемніло ще як сїдали обідати; на дворі стояла слота, дарма, що по календару мусїла бути зима; їхати до дому за верстов 10—20 не було як, та й не хотілось кидати сусїдської кумпанії. Лиш один афонський монах о. Онуфрей скоро після обїду попрощався і поїхав, але йому було їхати зовсім близько — чотири-пять верстов... Я дуже

*) Шинкарки в монопольнім, урядовім шинку.

зацікавився отим гордовитим у церкві при людях і таким смирененьким у нашій кумпанії ченцем, та за обідом дізнався тільки, що він син Молдавана селянина з Чорного кута, прийшов на Афон по скінченню чорнокутянської школи грамотности і там його протягом семи літ за послушенство та інші добродіє посьвячено на єромонаха... Через теж то (хоч би не пристало се робити) я не втерпів і лиш о. Онуфрей вийшов із кімнати, запитав, чи певний він єромонах?... Виявилось, що се питанє цікавило не лиш мене. Отець хазяїн зараз мене підтримав: „А справді — обернувся він тихим голосом до о. Томи — чи не скажете ви нам, о. духовник, що се за Онуфрей? Він із вашого села... Знаєте, сьогодні у мене з ним сталось маленьке непорозумінє. Побачив я його в церкві. Лице його мені було памятне, бо в липні тамтого року він раз приїздив до покійного тестя умовлятися їхати на Афон — про ту поїздку останніми роками гадав небіжчик, царство йому небесне... Але я добре памятаю, що тоді він видавав себе за диякона. От я приступив до него та й кажу: „Вибачайте, о. диякон! Я би просив вас стати до відправи, та немає в моїй церкві дияконського облачення... Чи не звеліли-б послати верхівця за своїм, може хоч на винос тіла поспіє...“ А він мені на те з погордою виразно: „Я не диякон, я єромонах!“ „Ну, як так, кажу, то будьте ласкаві, станьте до відправи — ризи у мене найдуться!“ От він і пристав до єрейства і добре вийшло, бо як раз сегого сьвященника бракувало... Лиш правда, путався він на єктеніях, ну, та се будь із ким трапляється ся...

— Що до єктеній — відповів о. Тома підіймаючись із залізного ліжка — то се не диво, бо він майже ніколи й не служить, а більше турбується збиранєм жертв на Афон. Сам мені признавав ся, що позаторік відіслав до Афону вісім тисяч карбованців і за таку дбалість його посьвячено на диякона. Певне, таким робом він доскочив і сьвященства — я ні крихти не дивую. Та най вам не здається, що він такий смирененький, лиш спасенієм бідується. Я з ним їхав по декотрим бассарабським монастирям на прощу. І щоб ви думали. Монахи його страх як боялись... У Тицканах пристав до ігумена: „Должны

быть лошади!“ та й годі... Як би я не знав, що їду з дияконом, то певне почитав би його за монастирського благочинного... Та й простих людей знає як обійти... В Чорнім Куті його більш поважають, ніж мене, ніж нашого архирея, дарма, що знають його деякі поведінки, бо деж, він за Афон як по книжці читає, а піп може й у київських печерах не був...

— То він, значить ся, лиш диякон? — якось нервово озвав ся з кутка о. Мартирий, що доси сидів окремо від нас та лише слухав.

— Тоді, як я їздив на прощу, був дияконом, а от недавно не було його зо два місяці, а там приїхав та почав хвалити ся попівством, мені навіть білет показував. Правда, якийсь непевний, бо без печатки.

— Ну, як собі хочете, о. духовник! — знов нервовий крикливий голос о. Мартирия покрив спокійну мову найстарішого між нами батька. — Ну, як собі хочете, але як би він, отсей Онуфрей, жив у моєму селі, я-б йому ходу не дав... Подумайте! — зірвав ся він зі стільця, — подумайте, добродію! Вісім тисяч із хрещеного миру, у якого кожен майже карбованець припечатаний потом і кровю, і ось вам отєї гроші збирає без жадного дозволу і права якась людина... Кілько разів нам і указами консисторії і в офіціальних часописах церковних толковано цильнувати, щоб ніхто не збирав грошей на Афон або на інші заграничні святи місця без особистого дозволу від св. синоду, бо буває багато мошенників, що видають лиш, що на святи місця збирають ся жертви, а на самому ділі переходять ті жертви на пянство або мошенницькі які події... Та що з того... Все те нам байдуже... Ми вдовольняєм ся якимись нікчемними білетами на проїзд у Росію, взагалі підробляними, і замість гнати таких непроханих збірщиків у три шиї, одягаємо їх у ризи, щоб люде клали на них більше поваги, та ліпше вдовольняли їх мошенницький апетит, та ще й запрошуємо їх до господи в гості: кортить, бачте, послухати, що там дієть ся на святому Афоні, та скільки тисяч туди пішло з наших бідних приходів, що часом не можуть оплатити ся й благочинному.

А то часами й своїх кілька карбованців всунемо такому послушникови або монахови...

— Е, е... — замняв ся о. Тома — тривайте-но! Що до указів консисторії, то ви мене не вчіть, усе те я знаю. Карбованців теж таким людям не даю, бо сам досить письменний і знаю, що на Афон жертви найбезпечнійше посылати по адресі: „С.-Петербургъ, въ хозяйственное управление при св. синодѣ для передачи на такой то монастырь или скитъ“. Те, що я сам напевно знаю, толкую й своїм парафіянам, а як вони мене старого не слухають, то Бог їм за те суддя, а я їм не поліція... Та й знов не годить са принижати чоловіка, що носить наш попівський мундир — сам народ не похвалить...

Отець Мартирій знов щось хотів сказати, та алексіївський балакучий батюшка перебив його: — От послушайте, чеснії отці, що я скажу! — вмішав ся жвавий о. Миколай, що на якусь годину втеряв був ролю головача бесіди, але за те встиг навідатись і до своїх коней, глянути, чи не п'яний фурман і зазірнути до гостинної, де завдяки йому гості скупили ся і балачка стала цікавійша. — Треба вам знати — почав він усміхаючись — що як би я не був попом, то певне пішов би у лондонські зищики.*) Усяке діло, де хоч крихіточку пахне мошенством, мене цікавить і не дає мені спокою... Багато я зазнав лиха за таку свою натуру, а ніколи її не кидаюсь... Ото один раз у мойї Алексіївці пішла слава, що до Гнатка Павлика, досить поважного чоловіка, має приїхати в гості якийсь афонський монах. Той монах — казали — впевнив Гнатка, що за 100 карб. уздоровить його німу доньку, та й от Павлик давши на базарі монахови завдатку 25 карб., запросив його до себе, щоб довершити се діло. Говорили також у селі, що той монах має збирати жертви на євангеліє і вино до афонської церкви, бо бідкав ся монах, що Турки геть ту церкву знищили... Здибав ся я з Павликом та й кажу:

— А чи правда тому, що до тебе не сьогодні-завтра має приїхати в гості афонський монах?

*) Рос. сыщик — поліцейний агент, шпідель.

— Правда! — каже.

— А чи правда — знов його питаю — що він обіцяв за сто карбованців сцілити твою німу доньку і запрошує людей до складки на євангеліє у якусь афонську церкву?

— Правда, батюшко!

— Ну, як правда, то й я, будь певний, правду тобі скажу. До тебе збирають ся в гості не монахи, а мошенники, бо ніколи ще не чувано, щоб чудесами торгував хто, а що до євангелія та вина, без яких церква не могла-б обійти ся і одного церковного дня, то й се мошенницька видумка і ніхто тямущий їй не йме віри...

Гнат Павлик добрий парафіянин, а на той раз сказав мені прикрість та ще й при людях, бо розмова ся була в церкві по вечірні. „Як, каже, може бути, щоб монах та став мошенником? Я не можу видати свого гостя!“ „Ну, кажу, чоловіче, уражати тебе я не думав... Як ти такий неслухняний, — обійдусь я й без тебе!“ Того-ж таки вечера прикликав я соцького та й кажу: „Гляди мені, чатуй, як лиш приїдуть до Гнатка монахи, зараз щоб дав мені знати, бо так то й так то...“ Щось через два дні монахи й справді приїхали. Дали мені знати і ще не вийшов я за своє обійсте, аж бачу, веде до мене соцький двох монахів, а за ними юрба людей. Першим ділом, як водить ся, прошу показати документи і нараз — несподівана картина! Один монах — десь йому дещо вже розповіли за мене — стає на вколішки і подає мені до рук обшляпок папірцю, а на папері — що-б ви казали прописано?!... Прописано, що пристав 2-го стану могилівського повіту свідчить, що обявець турецький підданий Михайло на прозвисько Диякон, огородник із Могилева, що його паспорт відослано в Турцію задля обміни...

— От — кажу я до людей — до чого ви дійшли, от що ваші чудотворці, яким ви більше вірите, ніж мені, ніж усякому, хто зичить вам добра і не потурає вашій темноті... Строїш вам школи, раз-у-раз толкуєш вам у церкві, а ви все ще й доси вірите радше всяким дурисьвітам.

Довго на той раз я врозумляв своїх селян, та не дармо приписуєть ся, що „въ многоглаголаніи нема спасенія“.

Так і тоді: забалакавшись я й забув написати акт і здав усе діло на сільську поліцію, а поліція буцім повезла того огорожника в стан, та на дорозі й пустила... Правда, Гнатко та ще дехто відобрали свої гроші, — я й сим був рад.

— Ну, а щож, після сеї катавасії не навідувались у ваше село огорожники та иньші гості? — якось не то лукаво усмішкуючись, не то з нудьгою спитав о. Петро.

— Ой, де там ні! — відповів о. Николай. — І перелічити трудно! Сей рік, слава Богу, якось спокійнійше, а позаторік не минало й місяця, щоб у селі не з'явився який псевдо-вірменський, кримський або єрусалимський монах чи піп... Десь-то і у вас у осені 1898 р. був рижий, здоровенний, з чорними побігущими очима у рясі людець, але чи чули ви, що у К. його арештовано за розбишацтво і нарешті виявилось, що він ніхто иньший, лиш Жид знід Одеси.

— Не може бути! — аж сплеснув руками і зблід о. Мартирий. — Таж він у мене ночував!

— Го-го-го-го! — пішов по хаті сьміх. — От тобі і ревнитель! Десь і вечеряти жінка наварила! — жартували батюшки з Мартирия, стан якого справді був дуже неvigідний і сьмішний.

— Принаймі — всеж відбивався він — моя совість спокійна, бо перше чим довірити ся йому, я переглянув усі його документи: грамоту єрусалимського патріярха, сьвідоцтво від консуля, сьвідоцтво пристава... Та се ще нічого — не звертаючи уваги на жарти і сьміхи старався замняти неvigідну тему о. Мартирий. — Се ще нічого, він збирав не на монастир, а на свою бідність, а на таке діло всякий має більше-менше право простягати руку. Але що ви скажете на те? Та ну-ж бо, не сьмійтеся! — сердився він. — Еге! не далі, як позавчора були в моїм селі чоловік і жінка — кацапи. Жінка збирала жертви грішми і натурою для передачі у власні руки о. Івана Кронштацького, а чоловік лиш роздавав образки о. Івана та сьвячену буцім воду і при тому розказував із плачем про чудеса сотворені о. Іваном... Се дуже принаджувало народ, а ще більше запало йому до серця хрестне знаме-

нування, яке робив той лукавий людець... Він, бачте, хрестився на всі чотири сторони не рухаючи ся з місця: в-перше починав з чола, в-друге з потилиці, в-третє з правого вуха, а нарешті з лівого... Так, каже, о. Іван Кронштадцький хрестить ся, бо є чотири сторони світа і скрізь істнує Бог...

Гучний сміх і жарти, з якими насіли на о. Мартинія, зацікавили гостей, що були в гостинній. — Що таке? об чім діло? — приставали з питаннями. Гурток наш побільшав, в балачку стало втручуватись дамство, приправляючи як звичайно свою розмову „ахами та хихиками“, а тим часом в їдальні вже шипів мідний самовар і хазяїн почав припрошувати гостей до чаю...

Як би не чай, то мабуть ще довго говорили-б на розпочату тему, бо фактів до неї в сільському житті дуже багато було, є і певне буде. Сьому не можна дивувати ся... Не переводять ся і не переведуть ся в світі музики охочі грати на слабких струнах людського серця. Ті недобрі люде завше є там, де нема заборони їх нечесної діяльності з боку обставин чоловічого життя. Тим-то не збудесь їх ще довго і життєве поле нашого народа, бо вони інстинктовим почутем і практичним досвідом давно намацали в ньому і слабкі струни і корисні для себе обставини. Тисячами очей оті недобрі люде давно підгледіли, що наш народ не тільки добросердий і містично схильний до оборони всього, що носить на собі назву або иньшу зверхню прикмету релігійности, а разом із тим дуже темний і неспроможний, так що иньшим разом не догадаєть ся, що напр. образки Кронштадцького можна дістати не бувши у Кронштаді, що сльози і красні слова і зверхня набожність не свідчать ще за чесноту чоловіка... Оті погані люде все те давно зрозуміли і поклали собі на думці: „Ось для нас добра струна; вона слабка, але ще не скоро урвеь ся!“ І грають вони, грають... Святиокрадні згуки илнуть просто до серця добросердного простого чоловіка і викликають його на малі і непомірно великі матеріальні жертви задля святаго почутя, викликаного зрадою, фальшивими згуками злодіїв... Злодії бенькетують і упивають ся за святі лепти і довго упивати-муть ся, бо хто їм і що їм у нашій країні заборонить? Скажете: ті верстви і уря-

дники, що приставлені кермувати народом, боронити його від злочинств, піклувати ся його благом... Але-ж і полу-грамотні мошенники, оті псевдо-попи та прислужники о. Івана Кронштацького давно зрозуміли, що ті верстви пі-клують ся в самий перед, щоб скрізь істнувала в Росії непорушність трьох основ — самодержавія, православія, обрусенія... В центрі Росії з сими обов'язками урядникам може й менше роботи, а у нас навіть більше, ніж того треба в власних інтересах правительства, і може власне через те наш урядник такий занадто щирий, непідкупний в справах, що належать до непорушности трьох основ, ріночасно такий безсовісний хабарник у всіх иньших спра-вах. Охочі до слабких струн люде дуже добре знають, що у нас можна від усього в прикрім разі відкупити ся невеличким хабаром урядникови, приставу або й вищому урядникови. Можна скараскати ся законної кари за мошен-ство, за конокрадство, за душегубство, аби лиш, крий Боже, не злапати ся в чому, що псує „благонадежність“. І зна-ючи се вони роблять своє діло сьміло, безсоромно, бо нема їм страху і прикrostи з боку чесних людей, які могли-б, здаєть ся, протестувати на їх злочин. Але деж візьмуть ся ті люде, коли у нас скрізь панує девіз: „Начальство лучше тебя знает!“

Так, так! рік за роком, не вважаючи на зверхній прогрес, народ наш затуплює охочість і здатність до ана-лізу свого життя, убиваєть ся його самосвідомість і се все йде на користь ріжним шарлятанам... І не ждїть, щоб при таких умовах життя перевелись у нас такі нечесні люде. Як не псевдо-монах, то шептуха, як не шептуха, то крон-штацький жулік або иньша різноманїтність будуть натягати слабку струну, і не замовкнуть на нашії бідній країні фальшиві згуки...

Напившись чаю незабаром розійшли ся сільські гості: учитель, монополїстка з дочкою, сїмейство управника. Далі лягла спочивати матушка залишена своєю кумпанїєю, спав уже й о. Тома з намореням хозїїном, а ми, решта, не так молоді, як голодні на молоде живе слово балакали ще довго-довго в тісенькім хозїйськїм кабінетї. І про що лише ми не говорили?! І академічні духовні вістники, і праці Ніцше, і сільсько-господарські питання, і змагання лучшої части руської інтелїгенції, досьвід природничих

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

наук і неможливість єднання між пастирями й народом без знайомости з історичними традиціями його й мовою, і власні клопоти — усе те було згадано і трактовано в ширій, сусідській бесіді... Мабуть такі бесіди можуть чувати лиш по глухих наших селах, де кожна власне письменна людина жие окремим житєм несамохіть, а по нужді... Зійдуться такі люде і кожний почне пригинати розмову до тих річей, що так чи инак цікавлять його...

Була вже пята година, як я укладав ся спати. Нічого мені не приснилось в оселі бідного друга. Та за те тепер усякий раз, коли спогадаю придністрові подільські краї, мені так ніби й снить ся: залитий сьвітлом воскових сьвічок поминальний обід і непевний єромонах Онуфрей (він справді був лиш дяконом) — вихованець нашого жаждушого чуда і віри, добросердого та страшенно темного народу, і наше попівство, що часами ніби силкується ся скинути з себе накинену йому ролю неземної істоти та разом із тим урядового пахолка, і сам бідолашний о. Петро, якого останні слова (коли проводив він мене до візка) й тепер я ніби чую: „Ех, брате! Ти молодий і иньша у тебе доля, тям-то й думаєш, що все можна забути за громадським ділом... А чи може бути дійсне громадське діло у нас?... А мені не то від того діла лекше не стає, а навіть віра і молитва не завше заспокоює... Подумай — сказати легко — 15 літ удівцем, а нині і зовсім сирота... І впереді ніякої одміни, а я-ж іще зовсім не старий... І ніхто тебе не згадає, а як згадає, то й осудить... Ну, та що я!... Кутай ся, бо в тебе діти є!... Дякую, що ти приїхав... Хоч ти не цурай ся!...

І подумаю я собі: та за щож його цуратись? Хиба лиш за то, що він нещасний, як ніхто на сьвіті, нещасний як той голуб без голубки з підборканими кулею крилами. Чи-ж можна його винуватити, що він не літає, не будує шкід як отой о. Миколай, що в Алексіївці аж три на щось поставив, не дметь ся на сьвятого та у начальство, як о. Мартирий... Та-же-ж і той голуб колись добре літав і тепер би не ховав ся в бурянї, а полетів, як би не боліло серце та як би крильця не звязувала фізична неможливість...

